

S Z Í N H Á Z

40. STERIJA JÁTÉKOK

Reflexiók

(1995. május 26–június 2.)

KELLEMES SZÍNHÁZI EST

Branislav Nušić vígjátéka, *A gyanús személy* Dejan Mijač rendezésében az újvidéki Szerb Nemzeti Színház megjelenítésében kellemesen szórakoztató, szellemes előadás.

Egy vidéki rendőrfőnök kicsinyes élete áll a mű középpontjában, róla és a hozzá kapcsolódó alattvalókról, a részeges, ostoba senkikről látunk hű életképet. A falusi rendőrfőnök lányának és a szomszéd település gyógyszerészsegédének lírai kapcsolata jelenti az események fő szálát az ostoba, kisszerű emberek életében. A belgrádi minisztériumtól kapott érthetetlen tartalmú táviratot a rendőrfőnök tévesen értelmezi, és ennek szellemében egy gyanús személyt kell feltartóztatni és elfogni. Mivel Đoko, az udvarló érkezik elsőként a vidék Európa nevű szállodájába, őt nyilvánítják gyanús személynek, és rajta alkalmazzák kisszerű hatalmi politikájuk praktikáit.

Nušić, a vajt fülű és éleslátású szerb író, már első műveiben is a szerb nép primitív és gátlástalan hatalmi harcát figurázta ki. Gondoljunk csak az 1883-ban írt *Népképviselő* című művére, és azért erre, mert *A gyanús személy* ennek folytatásaként is felfogható. Mindkét műben az erőszakról, a csalásról, a hamisításokról, a hazugságról, a nemtörődömségről, a „dologtalanul is jól megélni” elvét képviselő gyakori emberi magatartásról van szó.

A gyanús személy a rendőrség különleges korlátoltságáról és önkényuralmáról szól egy sötét történelmi kor derűs ábrázolásával. Ezért nem véletlen, hogy Dejan Mijač rendezte itt és most ezt a vígjátékot, mint ahogy az előadás parodisztikus interpretációja sem a véletlen műve.

A történelemben száz év alatt sem változott meg a látott és bemutatott, sajnos, ismert emberi magatartás. Vagy ha igen, az csupán látszat volt, a valóság mélyén, a száz évvel ezelőtti állapotok és magatartásformák lappangtak, és várták az időt, amikor ismét teljes pompájukban kerülhetnek felszínre. Napjaink mintha ezt biztosítanák. Ott tartanánk, ahol száz évvel ezelőtt Nušić idejében? – kérdezhetjük döbbenet. Igen. Erről szól az újvidéki előadás! Arról, hogy sikerült az ősi életérzést megőrizni és szinte változatlanul interpretálni. Csak a hősök lettek mások, számunkra ismert figurákkal behelyettesíthetők, akiket vagy a televízió ekránjáról ismerünk, vagy esetleg személyesen, ügyes-bajos dolgaink intézése során sikerült megismernünk. Jól ismerjük a hírhedt rendőrfőnököt, meg kardos feleségét, aki a hatalmi irányításban igencsak kiveszi részét. Új színekkel gazdagítja a családi tablót a hisztérikus, anarchista lány, és felsorakozik a kísértő személyzet, a kishivatalnokok, a megvásárolható kereskedők, üzletemberek hada, akik rafináltabbak vagy kiszolgáltatottabbak a főnöknél, de ostobaságukban azonos szinten vannak vele.

A kortalan és időtlen jelmez meghatározó jellegű, hisz a kissé terepszínű és enyhén sáros, piszkos cafatok beszédesen szólnak jelenünk tisztátalanságáról.

A pozíciók megtartásához áldozatra van szükség (ugye, ez is jól ismert tétel?), és ehhez szerencsésükre találnak egy védtelen és ártatlan személyt. Ő lesz a *gyanús személy*, mert ismeretlen vidéki. Amíg ki nem derül, hogy valójában ki ez az ismeretlen, addig a primitív vezetők rajta gyakorolják a hatalmukat.

Dejan Mijač okos és biztos rendezői elképzelése nyomán a hősök mindegyike külön típus; valóságunk figurája. Ezeknek a primitív, ostoba alakoknak a segítségével szellemesen figurázza ki az író a tehetetlen, cselekvésképtelen szájhősöket.

„Ezt nem kell komolyan venni”, vagy „ezt csak így lehet érteni” – ez az előadás üzenete.

Rendkívül szellemes, jó ritmusú, sajtóságon mijači stílusú Nušić-értelmezést láttunk, és jól szórakoztunk.

ÁTKÓLÓZTAK A VALÓSÁGON

Aleksandar Popović drámáját, *Boro szabómester fejlődési útját* a belgrádi Nemzeti Színház előadásában, Kokan Mladenović rendezésében láttuk.

Popović szövege is a valóságot gúnyolja ki, a különböző társadalmi változásokról beszél. A hatalommal való visszaélésről van szó itt is, akár az előző nap látott Nušić-drámában, és mégis másként. Durvábban, keményebben. Ebben a szövegben az öngúny érdekesebb, és kevésbé kimunkált. Az előadásban is valóságunk ismert figurái jelentek meg a színpadon. Egy kisemberből gyárigazgató lesz, közben semmit sem csinál, csak frázisokat pufogat, időközben azonban megszokja és megszereti az igazgatást, és ez okozza majd bukását is. Amikor a hatalomnak nem lesz rá szüksége, Boro karrierje a börtönben ér véget.

Ennyi a történet. A szöveg megjelenítésének módja azonban vitatható. Az elmúlt szocialista rendszert veszi célba a rendező, joggal kérdezhetjük azonban: a megváltozott társadalmi forma magasztosabb értékrendet hozott-e, amelyből visszatekinthetünk a közelmúltra?

Könnyen kell felfogni a valóságot – mondja az előadás – át kell rajta kólózni, eltáncolni az „élet táncát”, és talán eltáncolni az életet is! Más választás nincs.

Ha a főszerepet játszó Branimir Brstina nem ennyire jó képességű és rendkívül ügyes színész, akkor az előadásból csak a kólózás maradt volna meg. Így viszont a chaplini figuráról, a groteszk és abszurd jelenvalóságáról, a stilizációról beszélhetünk, és Branimir Brstina beszédes testtartása, apró mozdulatai, színpadi élete kárpótolt bennünket a szöveg és a rendezés fogyatékoságaiért.

Hogy valamikori hazai példával hozzam közelebb Brstina játékát, Bicskei Istvánt említem, az ő figuráját, játéksztílusát láttam Brstinában. Ott, ahol csődöt mondott a rendezés és mindenekelőtt a szöveg, ott Branimir Brstina kárpótolt bennünket.

A MEGBOLDOGULT HALOTTSZENTELÉST VÉGEZ . . .

Még egy Nušić-szöveg a Sterija Játékokon! *A gyászoló családot* láttuk a kikindai Népszínház előadásában, Miroslav Benka rendezésében. A kikindai színház negyvenhárom éves amatőr státusa után harmadik éve hivatásos színházként működik.

Nušić *A gyászoló család* című vígjátékában a kis emberi gyarlóságok különböző megjelenési formáit, így a képmutatást, a hazug erkölcsöt és az önzést jeleníti meg. A

gyászoló család Mato temetéséről érkezik. Mindenki az elhunytat siratja, jötteit emlegeti. Rövid idő múlva azonban összevesznek, és egyre inkább foglalkoztatja őket a végrendelet tartalma. A végrendelet azonban csak negyven nap múlva bontható fel. Mivel ezek a „családtagok” nem bíznak egymásban, hogy a házban levő ingóságokat őrizzék, valamennyien beköltöznek a házba, így egymást is szemmel tarthatják. A házban egyébként egy fiatal lány él idős nagynénjével.

A családtagok beköltözésével megkezdődik az apróbb értékek eltulajdonítása, felborul a rend, és az ügyvéd jobbnak látja a végrendeletet előbb felbontani. A gyászoló családot ekkor éri a nagy csalódás, ugyanis minden vagyon a fiatal lányé lesz, aki a megboldogult törvénytelen gyereke. A család rokonsirató magatartása hirtelen gyalázkodásra vált, egymás közötti leszámolásba csap át.

Miroslav Benka rendező a színházteremben sötétben bukdácsoltatja a nézőket, előre jelezve, hogy „itt minden sötét”. Majd rádiódramaként indítja az előadást, ahol Nušić-szövegekből hallunk fontos gondolatokat a hatalomról és annak manipulációjáról. Hirtelen erős fény gyullad ki a színpadon, a fehér díszletben megjelennek a fekete ruhás figurák, és mintegy családi fényképhez, beállnak a középre, majd egyszerre rebbennek szét: mindenki ugyanarra a kanapéra akar ülni. Csak ezután kezdődik a beszélgetés, és rögtön kiderül, hogy egymással szemben bizalmatlanok, nyomoznak. Mindez az előadás végét jelző revolverlövésig tart. Akkor a plafon leereszkedik, a földhöz szorítja a gyászoló családot, majd a plafon tetején megjelenik a halott Mate, és beszenteli a „gyászoló családot”.

Jó póbában készült az előadás, pontos a színészvezetés, többé-kevésbé következetes a stilizáció is. Jelentősebb művészi élményt azonban nem hozott, s nincs újdonsága a Nušić-értelmezésnek sem.

A MESE BŰVÖLETÉBEN

A belgrádi Boško Buha Gyermekszínház előadásában Igor Bojović *Csizmás kandúr* című művét láttuk Milan Karadžić rendezésében, majd egy koreodramát nézhettünk meg a belgrádi Ister színház előadásában. *Sziget – atomok tánca* címmel, Irina Gilić koreográfiájával, Anđelija Todorović rendezésében.

Egy napon láttunk szépet, látványosat, csodaszerűt és üreset, rideget, idegesítőt.

A *Csizmás kandúr* nemcsak gyerekeknek szóló előadás. Tökéletes színház. A színpadkép kifinomult színárnyalatokkal készült. A jelmezek csodálatosak, a színpadi mozgás attraktív, a zene fülbemászó, a színészi játék tökéletes. Szemnek, fülnek, értelemnek teljes kielégítése. Ötletgazdag, jó ízléssel készült előadás, amelyben a szövetségintű szellemességet is ügyesen alkalmazza a rendező, egységbe fogva a gondolatot és megjelenítésének harmóniáját. Úgy mesélték el a *Csizmás kandúr* történetét, hogy hetvenöt percre megfeledeztünk minden körülöttünk zajló eseményről, belefeledeztünk a játékba, együtt úsztunk a királykisasszonnyal a medencéjében, amelyet fehér vászon hullámoztatásával és fényekkel varázsoltak elénk; vendégei voltunk a kastélyban rendezett estélynek, fény és pompa vett körül bennünket is. Kiderült, hogy feloldódásunkhoz mesére van szükségünk, és ha ilyen előadáson jól érezzük magunkat, akkor az nagyon jó előadás!

Már csak a mesebeli csodákban bízhatunk? Lehet, hogy igen!

A koreodrÁma viszont alaposan letaglózott bennünket. Kell valamilyen asszociációs alapnak lennie egy koreoelÓadásban, hogy a nézÓ egy óra hosszat asszociálhasson. Nem lehet gondolatjelzések foszlányaiÓból ÖsszefüggÓ gondolatot dekÓdolni. Nem lehet egy Órán át idegesítÓ hangeffektusokat hallgatni, hacsak valóban nem a nézÓ idegesítése a cél. A durvaság, a darabosság, a fizikai erÓlködés – próbára tett bennünket, vajon bírjuk-e a helyünkön Ölve az elÓadás végéig?

Kiszámítottan vonaglott négy nÓ teljes egy óra hosszÁig az Öres szÍnpadon. Lehet, hogy nekünk valÓjában az *idegek táncát* járták el?

VELENCE, Ó VELENCE!

Petar Grujić *A gáláns fiskális* című művének elÓadását a zombori Népszínház elÓadásában, Dušan Petrović fiatal rendezÓ szÍnpadra állításában láttuk. *A gáláns fiskális* Jakov Ignjatović *Örök vÓlegény* című regényének Ögyes dramatizálása. Kortörténeti kép ez a szerb polgári életrÓl, a kereskedÓk erkölcsi romlásáról, a korrupt sajtórÓl, a családon belüli szétÓzásról, a testvérharcról.

Az elÓadás nem Ignjatović regényének idejében játszÓdik, nem 1878-ról szól. A fÓhÓs, Šamika könnyen jutott diplomához, hisz jó a fÓllépése, és kellÓ anyagi háttere van. Versengenek érte a lányok és Özvegyasszonyok, kortól, vallási felekezettől, nemzeti hovartartozástól függetlenül. Šamika azonban mindennel és mindenkivel szemben kö-zÖmbÖs. Ót csak Velence érdekl. VÁgyainak netovÁbbja Velence, és anyja halálakor az apja Velencébe küldi vigasztalÓdni. Miután pénze elfogy, hazajÖn. Éppen a bátyjának és az apjának veszekedésére érkezik. Az izgalomtól az apa meghal, mindent Šamikára hagyva. Ezzel a testvérhÁború ismét fellángol. Šamika azonban bölcsen átengedi a házat a lázongÓ természetű testvérnek. Magányos életet él, és nagyon fiatalon influenzában meghal. A velencei gondolás eljÖn érte, és magával viszi a fehér habok közé. Šamika ismét a vágyott Velencébe kerül, most már örök idÓkre.

Az elÓadás ezzel a halál utáni képpel zárul: Kharón, a révész, gondolán viszi az alvilágba Šamikát.

RendezÓileg pontosan, tökéletesen kigondolt és vezetett elÓadást láttunk, Ögyes szÍnpadképekben, beszédesen tipizáló jelmezekben. A rendezÓ elgondolását pontosan közvetítette. Az elÓadásban nincsenek túlkapások, ezért pontosan dekÓdolható a rendezÓ „üzenete”. Valóságunkban csak korrupcióval, kimagyarÁzkodásokkal és erÓszakkal lehet Örvényesülni és nem pedig diplomával. A gyerekek is pénzért megvásÁrolhatók, a testvérgyilkosság pedig örökké tart.

Ilyen rendezÓi megfogalmazásban nem kirívó az anarchista gyerekek idÓnkénti bekiáltott mondata: „Éljen a szerb Vajdaság!” és „Éljen az autonóm Vajdaság!” Ezek az egymás közötti, testvéri leszámolások jeleneteiben hangzanak el!

Kár, hogy a színészek nem mindegyike volt jó partnere a rendezÓnek. Ennek ellenére eljutottunk Velencébe.

DÖBBENETES VALÓSÁG!

Siniša Kovačević *Janez* című művét az Újvidéki Drámai Színház előadásában láttuk L'ubosav Majera rendezésében.

Jugoszlávia szétesésének történetét írta meg Kovačević a Jugoszláv Néphadsereg altisztjének életútjában. Legújabb kori történelmünket láttuk a színpadon a maga nyereségében, durvaságában, ugyanakkor megható és döbbenetes emberi mélységeiben. A szlovén származású Janez egész életében szűkebb szülőföldjétől, Szlovéniától távol él vándorúton a valamikori egész Jugoszláviában. Szinte minden tagköztársasághoz valamilyen személyes kapcsolata fűzi, például más-más helységben születnek gyermekei. Amikor végre hazakerül, kitör a háború, és Szlovéniából Belgrádba kénytelen menekülni, ahol egy koszos szállodai szobában él hatodmagával, a születendő unokát is beleértve. Itt következik be a tragédia. Felébred a gyerekek identitástudata, megalázásokon esnek át, meghasonlanak a világgal. Felesége öngyilkos lesz, a veje elesik a fronton, a fia szerbesíti a nevét, és az alvilág ismét „üzletembere” lesz, ikerlányai az átélt megrázkódtatások következtében elfelejtjenek beszélni, és mindezek után megszületik a kisunoka, hogy valamilyen reménysugár is megjelenjen ebben a döbbenetes valóságban.

A valóságot látjuk a színpadon, és a jól ismert mondatokat halljuk. És mivel ennyire közeli minden, megrázóbbnak hat a színpadi tolmácsolás, hiszen tudjuk, sokak élete vált ilyené.

L'ubosav Majera is jól ismeri e kort, életérzését meghatározza a szétesett ország traumája, ezért is tud nyers, ugyanakkor lírai, vulgáris és poétikus viszonyokat teremteni a színpadon. Majera hősei úgy szeretnek, hogy szinte megölik egymást. A belső, lírai feszültséget fizikailag vezetik le. Gondoljunk csak az apának és fiának meggyőző, rábeszélő, marasztaló, megrázó leszámolására, amikor az apa agyba-főbe veri a fiát. Döbbenetes csúcspojent!

Megrázó előadás volt, jó színészi alakításokkal, biztos rendezői gesztusokkal. Csak én nem szeretem az ilyen előadásokat, mert ebben minden azonos a valósággal!

Mintha nem *színházban* lettem volna!

RITUÁLIS NYAVALYGÁS . . .

De vulgárisabb kifejezést is használhatnék, hogy jellemezzem a *Lukréciát*, egy ismeretlen szerző művét, Jagoš Marković rendezésében, a belgrádi T. Színház bemutatásában.

Számomra az a döbbenetes, hogy a közönség tombolt. És ez elgondolkodtató! Valóban már csak az erotikus exhibicionizmus tudja lázba hozni a Sterija Játékok közönségét? Rendben van-e az, hogy mindenütt az ősi ösztönök munkálkodnak, és csak azok? Az értelem hova lett? Csak az ösztönök hatnak? Hát ide süllyedtünk volna?

A mű fabulája a következő: a hisztérikus, kicsapongó lány a szomszéd fiúba szerelmes, és feleségül akar hozzá menni, de annak anyja tud a lány kurtizán hajlamairól, és hogy megakadályozza a házasságot, a cigánytábor jósnőjével szövetezik. E szövetség eredményeként Lukrécia, a kurtizán arajelölt féktelen szerelemre lobbant a nyomorék Skapen, a szolgál iránt. Lukrécia könnyű szívvel lemond a szomszéd fiúról, aki bánatában öngyilkos lesz, hogy azután a jó szellemek munkálkodásával és a cigányasszony hathatós közremű-

ködésével feltámadjon, a kurtizán tisztességes szűz lány legyen, a gonosz anya pedig szent életet éljen.

A rendező nem tud szabadulni frusztrált gondolataitól, ennek következtében nem tud új megoldásokat kitalálni, hanem minden poént többször megismétel, és ezáltal hatás-
talanná és fárasztóvá válik a produkció.

A Skapent alakító színész, Goran Šušljik, figyelmet érdemlő játéka nélkül nagyon szegényes élményekkel távoztam volna a Sterija Játékok utolsó előadásáról. Ő azonban végtelenül következetes játékaival, precíz, pontos mozdulataival fölkellette a figyelmet. Az érdektelen figurából hőst csinált.

Időközben megszületett a zsűri döntése: a legjobb előadás az idei Sterija Játékokon a Branislav Nušić *A gyanús személyéből* készült előadás volt, melyet az újvidéki Szerb Nemzeti Színház vitt színre Dejan Mijač rendezésében.

FRANYÓ Zsuzsanna

JOBB (NEKIK) KULTÚRA NÉLKÜL

Ennek az írásnak most voltaképpen a belgrádi színházak 1994/95-ös évadbeli előadásairól kellene szólnia. Megbocsátanak, de nem erről szól. A rombolás, a nyomor, a nagy ámitások idején a színházról, amely megfeledezett arról, hol is a helye, mi is a szerepe, s elmerült az állóvíz, pontosabban a színházi kocsmák posványában, nos erről nem lehet másként elmélkedni, csakis taktikusan (a kritika elméletében használatosak még a gúnyos felhangú „gerilla” és „partizán” kifejezések is), mégpedig a színház történelmi-szociológiai lényegének figyelembe vételével.

A mai színházunkról szóló diskurzusnak tehát a háború előtti évek repertoárjának felelevenítésével kell kezdődnie. Valamikor 1991-ben, éppen ez idő tájt a gazdag s legalább formálisan jugoszláv színházi évad bizonyára utolsó ragyogó pillanatait élte. Haláltusája közepette a színház pusztá létevel s csodálatosképpen még mindig kiváló előadásaival osztotta pofonjait a tébolyult politikának, s ez volt az egyetlen releváns, utópisztikus ellenállási kísérlet a széthulló, pszichotikus és pszichedelikus állammal szemben, az utolsó menedék az áradó primitivizmus és barbarizmus tengerében. Úgy tűnik, ezek voltak az utolsó segélykiáltások is, amelyeket azonban mi magunk sem tudtunk felismerni és dekódolni. Ezeket a segélykiáltásokat olyan emberek küldték, akik tisztában voltak Kovačević paradoxonjával, miszerint az élet utánozza a színházat; az absztrakt szakma (melynek absztrakt volta a bérces Balkán hegycsúcsainak növekedésével egyenes arányban fokozódik) mihaszna mesterei, olyan szerencsétlenek, akiknek egyetlen politikai ambíciójuk az volt, hogy a tébolyult állami politikát a humánus és civilizált kultúrpolitika példáival kísérjék meg észhez téríteni. A politika célja azonban – legalábbis ezekben a térségekben – az, hogy önmagáért való dolog legyen, mindenható istenség, amely a szellem kérdéseit az anyagsere kérdéseire, a művészetet pedig elsődleges, barlangi funkciójára egyszerűsíti. A színházak itt pusztá mulattatók, télen őgyelgők, kihalófélben lévő elszánt emberek maroknyi csoportja. Hogy ez a helyzet, sőt ennél százszor rosszabb, bizonyítják a későbbi események is.

A négyéves, nemcsak nemzetközi, de mentális elszigeteltség, a fővárostól alig száz kilométerre dúló háború, amely magában a fővárosban is zajlik a gigantikus sakkjátszma